

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պ Ա Տ Ր Ի Ա Ր Ք Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԻԻՆ ԵՒ ՄԵՏՐԱՊՈԼՏՈՒԹԻԻՆ

ՀԱՅՈՑ ՄԷԶ

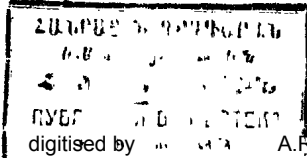
(Շարունակութիւն, տես Բազմավեպ 1926, էջ 129)

15. Մեր դիմաց կը կանգնի ուրիշ առարկութիւն մ'ալ, Նկատելով՝ թէ ինչպէս եկեղեցական բարձրագահ աթոռները կազմուեցան հոռոմէական տէրութեան սահմանած քաղաքական բաժանմանց հիման վրայ, « Հայոց աշխարհն ալ, — կ'ըսուի սովորական դիւրութեամբ, — որ էր ազատ Թագաւորութիւն արտաքոյ կայսերութեան, իւր մայրաքաղաքին մէջ ի վազարչապատ ունեցաւ իւր պատրիարքական աթոռը »։ Հոս ալ բացակայ է պատմութիւնը, Նախ՝ միւս պատրիարքութիւնք քաղաքական ազատութենէ յառաջ չեկանանոնք բոլորն ալ հպատակ էին կայսե-

րութեան. այլ իրենց նահանգաց ընդարձակութենէն, ինչպէս ըսինք, Յետոյ՝ Հայոց Թագաւորութեան բացարձակ ազատութիւնն ևս անճիշդ է։ Մինչ Հայաստան արդէն 113—117 շրջանին հոռոմէական մարդ դարձած՝ Տրայանոսի ձեռքով՝ կապաղովկոյ կուսակալութեան ներքէ՝, յետ քրիստոնէութեան ալ մեծաւ մասամբ կայսերութենէն կախուած մնաց, և անոնք « զատակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին », կը գրէին Հայք 450ին Թէոդոս կայսեր։

Առաջին քրիստոնեայ արքայն Տրդատ՝ արդէն աւետարանի աշակերտելէն յառաջ

1. Արտ. Հյւս. 15-16, — 2. Հմմտ. Daremb. Provincia, 728. — 3. Երեւ. 132.

իւր հայրենի գահը ժառանգեց Հոովմայեցւոց օգնութեամբ¹, որոց պաշտպանութիւնն ալ ապահովեցր. Ագաթանգեղոս կը մեծ անոր ու կոստանդինոսի մէջ հաստատուած եղաւ մը, ըսելով՝ թէ Տրդատ «դարչինս կոէր ընդ նմա... զի անշուշտ մինչ ի բուն զհաւատարիմ սէրն ի մէջ (երկու) թագաւորութեանցն պահեցնե՞ն»². և որ ըստ փաւստոսի ևս էր նոյնպէս «ուխտ դաշանց կռիւց», որ յետոյ 337ին կայսեր վրայ պարտք կը դնէր «օգնական և թիկունք լինել աշխարհին Հայոց»³, և որով զօրութեամբ նաև 450ին Հայք Ռիզանդիոնէն օգնութիւն խնդրեցին Պարսից ղէմ⁴: Հաւասարից մէջ չէր այդ դաշինքը. այլ զօրաւորի ու տկարի, պաշտպանի ու պաշտպանելի, որոյ համեմատութիւնը շատ զգալի է կոստանդինոսի 315ին առ Պրոկրիանոս հրովարտակին մէջ ևս, որով կը սահմանէ կայսերական ստացուածոց հասոյթներուն մասնակից ընել Հայոց թագաւոր՝ հաւասար կայսերագուն իշխանաց⁵. այնքան սերտօրէն կապուած է նա հռովմէական գահուն հետ, և ենթարկուած անոր:

Նոյնպէս էին իւր յաջորդներն ալ. Ուրդին խոսքով թագաւորեց «յօցնականու թնէ»⁶ կոստանդեայ, հարկատու էր կայսեր, և յունական զօրքով ընդդիմացաւ Պարսից⁷: Ասոր որդին Տիրանը «թագաւորեցուցանէ» կոստանդոս և կը յղէ ի Հայս, որ նոյնպէս հարկատու կը մնայ կայսեր⁸: Վերջնոյս թոռը Պապ⁹ իւր հօր Արշակայ կողմանէ նախ պատանդ էր Յունաց քով¹⁰. Թագաւորեց անոնց ձեռքով, և անպակաս իւր վրայ հսկող ունեցաւ զՏերմոն¹¹ իրրկ տեսակ մը կուսակալ, ինչպէս տեսանք¹²: Ասոր յաջորդը Վարդան, դատ նոյնպէս «թագաւորեցուց թագաւորն Յունաց»¹³. և Մուշեղ սպարապետն ասոր օրով համաձայնութիւն կնքեց կայսեր հետ՝ Հայաստանի մէջ յունական քաղաք մը

հիմնելու, և իւրաքանչիւր զաւառի մէջ շինելու երկու երկու պարսպաւոր ամրոցներ¹⁴ զօրանդաւոր Յունաց, և «զամենայն ազաւանս Հայոց կայսերական թշուառքն զինուորել», որպէս զի երկիրն ապտհովէր Պարսից ղէմ¹⁵, իւր այս հելլենական քաղաքականութիւնն էր որ կատարուէր ըրաւ զինքը, և իւր կեանքն աւ ծրագրել միանգամայն ջնջել տուաւ Քատ Սահառունոյն ձեռքով¹⁶, իսկ Պապայ որդին Արշակ կամովին թողոց Այրարատ աշխարհը, որ ճշուած էր Պարսից լծին ներքեւ, և յունական կողմն անցաւ¹⁷. «կալ ի հնազանդութիւն Յունաց թագաւորին»¹⁸:

Արդ՝ եթէ հայրապետական աթոռը բախտակից լինելու էր միշտ թագաւորականին, ինչպէս իրօք եղեր ալ է սովորաբար, ահա վերջինը ստորակարգեալ էր յունական կայսերութեան. որով հայրապետական ալ ենթարկուած պիտի լինէր յոյն եկեղեցական բարձրագոյն իշխանութեանց, և նոյն ինքն մերձաւոր կենսաբիոյ, որոյ ներքեւ էր արդէն փոքր Հայաստանը մինչև ց. Սահակ, և որոյ կուսակալութեան ևս պատկանէր էր երբեմն նաև Մեծը:

16. Եթէ հայ քաղաքական իշխանութիւնը մերթ ջանքեր կ'ընէր անջատուելու Յոյնիէն, և հայրապետութիւնն ալ զատուելու, ընդ հակառակն հայ եկեղեցին սրտով կապուած էր Գամրաց արքեպիսկոպոսին, և յօժարութեամբ կը տանէր անոր գերիշխանութիւնը. Ասոր ապացոյց է, իւր գործնական ընթացքէն զատ՝ զոր տեսանք, այն բարբառն իսկ՝ որով մեր պատմիչները, անդամք ու վարդապետք հայ եկեղեցւոյ, կը խօսին նոյն հովուապետի մասին՝ Ղեռնդոսի ծանօթ նամակին մէջ, որ աւելի հաւանաւորէ խմբագրէն է, կը կոչուի նա շքեղ անուամբս. «արքեպիսկոպոս մետրապօլիտ մեզադի (մեծի) կենսաւր»¹⁹: «Մեծ արքեպիսկոպոսն կենսաւր»²⁰ կ'անուանէ խորհնացին նոյն քա-

1. Առթ. 48-49. — 2. Նոյն՝ 653. — 3. Փաւս. 54-55. — 4. Եղեշէ, 133. — 5. Հմմտ. Գեղ. փ. Բ. 150. — 6. Խորհն. Գ. 2, 3. — 7. Նոյն՝ Գ.

ժաւ. — 8. Փաւս. 122, 170. — 9. Բաբ. 132. — 10. Փաւս. 234-35. — 11. Նոյն՝ 236-36. — 12. Փարպ. 29. — 13. Առթ. 614.

դարին հայրապետը¹, իսկ փառատու կ'ըսէ՝ թէ ս. Ներսէս ձեռնադրուելու կը տալու ի առ «կարողիկոսն կարողիկոսաց» Եւսեբիոս²։ այսինքն, ինչպէս առիթը կը պահանջէ հասկանալ, իրեն գնացող հայ կարողիկոսին և միւս մետրապոլիտաց ալ կարողիկոսն էր նա։ Այս պատճառաւ անոր աթոռն ու քաղաքն ևս մեծարանօք կը միջնորդուէին միշտ, և պանծանօք իմն՝ մեր հայրապետաց հոն երթալը՝ եպիսկոպոսական կարգն ընդունելու։ ինչպէս ս. Յուսէպոս³ «յառաքելական աթոռն հայրապետացն»։ փառենին՝ «ի մայրաքաղաքն Գամրաց՝ ի Կեսարիա»։ Շահակին՝ «ի մեծ քաղաքն Կեսարիա»։ Ներսիսին՝ «յերկիրն Գամրաց և ի մայր քաղաքացն Նոյս ի Կեսարիա»։ Յոյժ դիտելի է՝ որ հոն տարուեիր ու կրթուեիր էր, իբրև Հայաստանեայց համար ևս եկեղեցական կնդրոնի մը մէջ, Հայոց առաքելաւ ս. Գրիգոր. անտի ծագեր էր աւետարանի լոյսը Մասեաց կատարին վրայ. հոն ծնեիր ու զարգացեր էին Լուսաւորչի երկու գաւակներն ու յաջորդներն ալ⁴։ և յատկապէս հոն տարուեիր էր դաստիարակուելու նաև մեծն Ներսէս, վերջապէս հայ արտին մէջ տիրապետեիր է Կեսարիա՝ իւր իրական գերակշիռ դիրքով և տուած կոսնական ու քաղաքակրթական արգասիքը։

17. Եթէ կայ իրական պատմութիւն մը, և այդ պատմութիւնը հեղինակութիւն մ'է՝ ուրիշ ամէն զգացումներէ և հաշիւներէ բարձր, և ամէն ողջամիտ մարդ պարտուոր է յարգել զայն, ուրեմն այդ պատմութիւնն ճիշդ ու ներդաշնակօրէն գուգորդուած փաստերը հաստատեցին մեզ Կեսարիոյ արքեպիսկոպոսին կանոնական իրաւունքը Հայաստանեայց աթոռին վրայ, որ ճշդօրէն սահմանելով՝ մետրապոլիտութիւն մ'էր, իշխանութիւն ունենալով հովուելու իւր վիճակը⁵, բարեկարգական ժողովներ գումարելու, որոց կեդրոնատեղին էր՝ առաջին շրջանին՝ Հայոց մեծագոյն սրբա-

վայրը՝ Աշտիշատի կաթողիկէն⁶, և իւր եպիսկոպոսները ձեռնադրելու⁷, իսկ Կեսարիոյ իրաւունքն անոր վրայ՝ էր ձեռնադրել Հայոց հայրապետը, կամ հաւանիլ անոր ընտրութեան՝ եթէ արդէն եպիսկոպոս էր. զայն մասնակից ունենալ իւր նահանգային ժողովոց, և ի պահանջել հարկին՝ կանոնական խտտութեանց իսկ ենթարկել զայն. միջամտել Հայոց գործերուն և օրէնքներ տալ՝ երբ պէտք լինէր, ու Կեսարիոյ ժողովոց կարգադրութիւնքը պարտադրել անոնց։

Եւ երբ այսքան լուսաւոր, բազմապատկոյց ու կարևոր պատմական ճշմարտութեան ջով՝ ի դարու գրական հրապարակին վրայ նետուած պատմագրութեան մը մէջ, — որ անշուշտ այլոց և գրչին նախորդ հրատարակածներէն լաւագոյն ու հմտագոյնը լինելու նպատակով գրուած է, — կը կարդամ՝ թէ «Բուրք պատմութեանց մէջն անհնար է գործ մը կամ պարագայ մը ցուցնել, որով Կեսարիոյ արքեպիսկոպոսներ մեծ կամ բուն Հայաստանի վրայ իրաւասութիւն կամ հսկողութիւն կատարած ըլլան»⁸, կը ստիպուիմ հարցնել, ինչ պէտք կար այդ եկեղեցականին պատմութիւնը գրելու, և ինչպէս այդքան անձնօթ էր իրեն պատմութիւնը. կամ ինչո՞ւ չգնաց գրելու թէ դարուն, որ աւելի պիտի յարգէր իւր հմտութիւնը, քան մեր դժուարահաճ ու խստապահանջ դարը։

18. Յարգ ցնեցինք Հայոց աթոռին իրաւական վիճակը՝ Լուսաւորչէն մինչև ս. Ներսիսի յաջորդը՝ Հիմայ կը մնայ տեսնել անոր շարունակութիւնը, հաստատուելով միշտ ժամանակակից աղբերաց վրայ։ Իրաւագուրկ եղած Յուսէպոս, որ նստաւ չորս տարի, կը յաջորդեցնէ փառատո՝ կարճ կարճ տևողութեամբ՝ ուրիշ երեք եպիսկոպոսապետներ. Զաւէն երեք տարի, Շահակ երկու, և Ասպուրակ հինգ, որոց իւրաքանչիւրին համար պարզապէս կ'ըսէ՝ թէ «հասցը գլուխ եպիսկոպոսաց»⁹,

1. Խորեն. Գ, 18. — 2. փառ. 72. — 3. Նոյն՝ 30, 44, 45, 72. — 4. Աղաթ. 42-43, 639, 641. — 5.

Նոյն՝ 601. փառ. 73. — 6. փառ. 74. — 7. Աղաթ. 637. — 8. Օրման. Աղգոյ. 227. — 9. փառ. 263-64.

առանց յիշելու ի Հայս կամ ի Կեսարիա ձեռնադրութիւնը, և տալով անոնց այդ գոյիս կամ գլխատր եպիսկոպոսոց, կամ առաջ եպիսկոպոսաց՝ տիտղոսը, որ փոխաւանկեր էր նախկին կարողիկոսին, Յուսկանն ընդունած պատմին պատճառաւ և՛ Գեւորդէ՝ որ ասոր այդ երեք յաջորդներն ալ պաւհեցին իւր խոնարհած և իրաւագործ վիճակն ու տիտղոսը, չգնալով ի Կեսարիա և չկարենալով եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն տալ, ինչ որ կը հաստատէ հայ կաթողիկոսաց յունալեզու գաւազանադիր մ'ալ, յառաջ բերուած է՝ Գեւորդէ՝ ի՛նչ ի՛նչ փաւտոս անոնք ձեռնադրութիւն չի պատմեր ըստ իւր սովորութեան և՛ կը հետևի՝ որ երեքն ալ Յուսկան պէտք կանխաւ ձեռնադրուած էին, ու ծերացած մարդիկ, որով և շուտ շուտ վախճանեցան։

Այս չորս հայրապետք ուրիմն անջառապրեցան Կեսարիայէն, մինչդեռ հայ եկեղեցին, ներկայացուած իւր եպիսկոպոսոց զատէն, պահեց իւր միութիւնը նոյն աթոռին հետ։ Վասն զի փաւտոս իւր պատճառութիւնը մինչև Ասպուրակ հասցնելով կացութեան փոփոխութիւն չի նշանակեր։ Այս երկդիմի վիճակին, այս կէս հերձուածին նպաստեցին վերահաս քաղաքաւորան հանգամանքներն ալ։ Պապայ որդւոյն Արշակայ օրով՝ Պարսից ու կայսրի մէջ կնքուած դաշամբ մը՝ Հայոց զահը երկփեղկեցաւ, Արշակ անցնելով յունակա՞րձմին մէջ՝ Եկեղեցաց գաւառը, և թուրով թագաւորելով Արարատի մէջ՝, որով մեծ Հայք քաղաքականապէս անջատուած Յոյներէն, Կեսարիոյ հետ եկեղեցական կապի ևս տակաւ սկսաւ թուլանալ ու խզուիլ իսպառ։

19. Ասպուրակի յաջորդեց ս. Սահակ, յիշատակուած թորենացիէն այսպէս. «Ի տեղի նորա յաջորդէ թորով զՍահակ որդի մեծին Նիքոնիսի»։ Հ. Սարգիսեան այս հայրապետս ի Կեսարիա ձեռնադրուած համարեցաւ, հաստատուելով Մես-

րոք երիցու վկայութեան վրայ՝ թէ «առնուին ձեռնադրութիւն Հայք ի Կեսարիա՝ մինչև ի ժողովն Քաղկեդոնի»։ Իսկ ես հիշէ հակառակը կը խորհիմ, առ ոչինչ զրեւով ժ դարու վկայութիւնդ. նոյնպէս յոյն անանուս պատմութեան մ'ըսածը՝ թէ ս. Սահակայ անկմամբ վերջացաւ կեսարական ձեռնադրութիւնը։ Եւ մտածութիւնս այսպէս կը հաստատուի։ Շապուհ պարսիկ արքայի Հայաստանէն մեկնելէն յետոյ ծանր խռովութիւն և անիշխանութիւն ծագեցաւ մեր աշխարհի մէջ, ու ասրպեց զՍահակ յունական կողմն անցնիլ, ուր «ոչ ըստ արժանեաց իւրոց եղև ընկալեալ»։ և հարկադրեցաւ զՄեսրոք և իւր թոռնը Վարդան պատուիրակ յղել նամակներով առ Թէոդոս կայսրն ու Կոստանդնուպոլսի պատրիարքը, զրեւով առաջնոյն թէ «ոչ հանդիպեցայ ընդունելութեան յիւում վիճակին» ի հրամանէ վերակացուացս սոցա. այնչափ ատեցեալ զմեզ, մինչև զնշանագիրս անգամ ոչ ընկալան»։ Շատ յայտնի է այդ հակառակութենէն՝ որ Հայոց ու Գամրաց աթոռաներու խզումը դեռ կը շարունակէր այդ ժամանակ։ Չայս որոշակի կը հաստատէ Ատտիկոսի պատասխանն ալ առ ս. Սահակ, որ կ'ըսէ. «Այլ ազատ ի մեղադրանաց ոչ թողումը՝ որ ոչ կանխաւ յիշատակեցեր զսիրելութիւն Գրիգորի և Ներսէսի երանելեաց քոց հարց», և այլն։ Բացատրութեան պէտք չկայ. կ'ըսէ՝ թէ մինչև այդ ժամանակ հեռի սարերէ եր նա իւր հարց ընդ Կեսարիոյ մտերմութենէն, ուստի և ձեռնադրութենէն։ Այս պարագայն չի ներհը՝ որ նոյն իսկ պարզ եպիսկոպոսութեան համար կապաղովիկոյ ուստանը զնացած համարիչը գինեղն։ Այլ ամենայն հաւանականութեամբ՝ այդ ձեռնադրութիւնն ընդունեցաւ կաթողիկոսութեան առթիւ ու հայ եպիսկոպոսներէն, լինելով այսպէս առաջին ներքին ձեռնադրեալ հայրապետը։

1. Նոյն՝ 226, 264, 270. — 2. Գեւ. փ. Բ. 126. — 3. փաւ. 261-62. Խորեն. Գ. Խր. — 4. Խորեն.

Գ. Խր. — 5. Ս. փեթք, 2, 31. — 6. Գեւ. փ. Բ. 52. — 7. Խորեն. Գ. 46.

20. Սահակայ վարման մէջ սակայն մեծ տարբերութիւն մը կը տեսնենք նախորդներէն: Թէպէտ անոնց ոճով յաթոռ կը բազմի խորովու ձեռքով, բայց կը զգայ՝ թէ անոնց պէս օտար մը չէ, այլ հարգատ ժառանգ իշխանութեան իւր սուրբ և մեծ հարց: Անոր համար համարձակութիւն կ'առնու՝ իւր աչքն իջնալ տեսնելու, որ կը ընկեր «կէս ազգին» Հայոց՝ որ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին Հոռոմոց», կամ «ի գաւառս կէս ազգին» Հայոց՝ իշխանութեան կայսեր», որ չէր հասած իւր նախնեաց ցուպը. և զանոնց ևս իւր վիճակը կը կոչէր իրբն մասն իւր հովուած հայախօս ազգին. և զոր սխալ հասկացաւ խորհնացին, կ'աղծելով հայ գաւառներ՝ «որք ընդ ձեռնադրութեանն տուգանեցան, վիճակեալ յաթոռն կեանարու»: Նոր բաժնուած գաւառներ չէին աղոնք:

Այնուական արեան հետ ստացած յուսական կրթութիւնն ու ներամտութիւն, խորհեցաւ՝ որ փոխանակ կենարիոյ աթոռին հետ հին կապը վերանորոգելու, աւելի օգտակար պիտի լինէր մօտենալ ուղղակի կայսեր ու կ'պոլսի հզօր պատերազմութեան, որոյ ազդեցութիւնը կենսաբանական աւելի զօրացած էր հիմալ յուսահայ բաժնին մէջ. Նպատակին հասաւ. Ատտիկոս իշխանութիւն տուաւ «վարդապետի զկողմնդ մեր» նորագիւտ տառերով ու հայերէն լեզուով. և կայսրը՝ հրամայեցի, կ'ըսէ, որ «զբեզ պատուով ընկալցին՝ որպէս զարդարն վարդապետ իւրեանց, հանցոյն արքեպիսկոպոսին կենարտ, և զարմանք և ծախք յարցունուտ եղիցին»: և ուր անգամ մ'ալ կը շեշտուի՝ թէ Սահակ երեք հազարդակցած չէր Գամրաց աթոռին հետ, և թէ իւր նոր ուսուցանելի կողմը կենարական իսկ էր: Բաց աստի՝ կը տեսնենք որ նոյն հայրապետը յետոյ մեծ Հայոց եպիսկոպոսներ ալ կը ձեռնադրէ՝ նորոգեալ իշխանութեամբ, ուսկից

զուրկ էին չորս նախորդները. և զոր ծառայ յունարէն գաւազանագիրն ալ կը հաստատէ, ըսելով՝ Թէ «սուրբ Սահակ իշխանորին ստուցաւ Հայաստանի մէջ եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու», այս ստացուեալ իմանալով անշուշտ կոստանդնուպոլսէն: Առ այս կ'արժէ դիտել՝ որ երբ վառմ հրաժարեցուց զՍահակ և անոր աթոռը Շմունիի տուաւ, Սահակայ թողուց կաթողիկոսութեան հոգնոր մասն ու ձեռնադրելու պաշտօնը՝ զուցէ անոր համար, որ նա պատրիարքէն ստացած էր զայն, և ինք չէր կարող իւրացնել:

21. Այդ համաձայնութեամբ՝ կոստանդնուպոլսի պատրիարքն այն դիրքը կը զբաւէ Հայոց հանդէպ՝ ինչ որ յառաջագոյն ունէր կենարիա: Ահա փաստերը: Ատտիկոս լսեց էր՝ որ յունական Հայաստանի մէջ Բորքորիտոն կոչուած աղանձ գաւառը բոյն զբաւէ էին. և ծանօթ թղթով կը յանձնարարէ ու Սահակայ՝ ստիպել զանոնց «կամ հաւանել (ճշմարտութեան) և կամ հաւածել ի թումմէ վիճակէդ»: Ատտիկոսի յաջորդը Պրոկդ՝ Հայերը զգուշացնելու համար զանազան հերձուածողաց ցանած որոմներէն, թուղթ մ'ալ ինք կը գրէ՝ ոչ կաթողիկոսին, այլ ուղղակի «աստուածասիրացող և առաքինեաց՝ եպիսկոպոսաց և երիցանց և վանեաց» որ ընդ համարէն աշխարհն Հայաստանեայց»: Այս թղթեր կամ շրջաբերականներ՝ նոյն պատրիարքաց իրաւասութեան պատկանող վիճակի մը զբուած լինելու հանգամանքը ցոյց կու տան, ինչ որ զգալի է նաև երկուստեք զործածուած լեզուներէն: Ատտիկոս կը գրէ՝ «եղբոր սիրելոյ և աթոռակցի՝ Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց». և սա կ'անուանէ զայն՝ «վարդապետ մեր Ատտիկոս եպիսկոպոս աշխարհամուտ դրանդ»: Եւ ինքն ու Մեսրոպ անոր յաջորդին այսպէս կը սկսին. «Առ ճշմարիտ և աստուածասէր և պատուական տէր մեր և հայր՝ սուրբ եպիսկոպոս Պրոկդոս», և

1. Կորին, 16, 17. — 2. Խորհն. Գ, 67. — 3. Անդ, — 4. Նոյն՝ Գ, 44. — 5. Գ. Բ. Գ. Բ. 127.

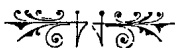
— 6. Խորհն. Գ, 44. — 7. Նոյն՝ Գ, 67. — 8. Զատ. Ա, 527. — 9. Խորհն. Գ, 67.

անոր խօսքերը կը կոչեն՝ «երանելի պատգամա ի ձէնջ առ մեզ»։ և կ'աղօթէինք, կ'ըսեն, «արժանի լինել յամենայնի ընդունել և վայելել յօրհնութիւնս հոգևորս ձերոյ մեծաքանջ սրբութեանդ... պահել զհաստատութիւն հաւատոյ՝ զոր ի սկզբաւ նէ ի ձեր հշմարիտ վարդապետութենէդ ընկալեալ ունէաք՝», «ձեզ որ ի մեծամեծ իշխանութիւնդ վայելէք... տէր մեր և ճշմարիտ աստուածասէր հայր մեր և ամենայն եկեղեցւոյ Աստուծոյ ընդունելի»։ և կը յարեն՝ թէ «զմեր տկարութիւնս զօրացուցանել մի՛ դանդաղեցնիս։ և եթէ ինչ ըստ չափ թղթոյդ առ տգիտութեան վրէպակալ իցէ, ուղղել անգարջ լինիջիր»։ Հայոց այս խոնարհական բարբառն իրենց մասին, և բարձր մեծարանքը պատրիարքին նկատմամբ՝ հաւատարմ'առ հաւատաւոր խօսողի մը չէ բնաւ։ այլ ուղղուած անոր իսկ՝ որոյ հրամանաւ և որոյ իշխանութեան ներքե և կը հովուէ ս. Սահակ յունական Հայաստանը։ Որով ձրի է ն. վ. Միլիք-Թանգեանի կարծիքը՝ թէ «տառերի գիւտը անկախ դարձրեց Հայոց եկեղեցին»։ և Հ. Գեղզերի տեսութիւնը՝ բոլորովին «անկախ հայրապետ» մը համարելու գլխահակ՝, կ'երևի՝ ոչ մին և ոչ միւսը նկատելով մեր մատնանշած կանոնոր պարագաները։

(Շարայարելի)

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

1. Գր. Գրոց, 9. — 2. Անդ՝ 12-13. — 3. Հայ. եկեղ. Իրաւ. Բ, 100. — 4. Գեղ. ֆ. Բ, 143.

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐՔ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔԻՆ

(Շար. տես Բազմ. 1926, էջ 184)

Կ.

ԲԺՇԿԱՐԱՆ ՏՈՎԱԿԻՄ ՕՂՈՒԼՈՒԽԵԱՆ

Յովակիմ Բժիշկ Օղուլուխեան ծանօթ է արդէն, իւր «Նիւթ Բժշկական» աշխարհաբար ընտիր աշխատութեամբը, որ 1806ին հրատարակուած է Վենետիկի վանքէն։

Ներկայս՝ անոր մէկ ուրիշ գործն է ձեռագիր, անտիպ, որ կը կրէ հետեւեալ վերնագիրը.

Բժշկութիւն

Յօրինեալ ի Պարոն Յովակիմէ
Օղուլուխեան

Գեղեցիկ կազմով, 24 հր. մեղր մեծութեամբ, 18 հր. մեղր լայնութեամբ, և 2 հր. մեղր թանձրութեամբ հատոր մ'է. թուղթը պարզ սովորական, գիրը նոր, որ բուն Օղուլուխեանի ձեռագրութիւնն է և կը կրէ 1148 թուահամարը։

* *

Յովակիմ Օղուլուխեան, որուն կենսագրութիւնը զբաւ եմ ժամանակին¹, Նախանցեալ դարու նշանաւոր բժիշկներէն էր։ Մեծ էր Կ. Պոլիս գէպի 1746 թուին, և հոն վախճանած 1815-1818, իւր բժշկութիւնը ուսած էր Վիեննայի Համալսարանը և հռնկէ ալ վկայուած։

Բժշկական արուեստը մեծ հեղինակութեամբ կիրարկելէ զատ, նաև մեծ եռանդ ունեցած է պատրաստել իւր Ազգին համար ժողովրդական Բժշկարաններ, որոնց առաջինն էր՝ Նիւթ Բժշկականը։

1. «ՀԱՆՐԱՊԱՐԱՆ» 1896 թ. 108-113.